

Александар Крстић
Невен Исаиловић
Историјски институт Београд
Кнез Михаилова 36/II, Београд, Србија
aleksandar.krstic@iib.ac.rs
neven.isailovic@iib.ac.rs

ИСПРАВА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА О ГОДИШЊЕМ САЈМУ У ГРАДУ МУНКАЧУ

(Некудим, 6. мај 1427. године)

Апстракт: Угарски краљ Жигмунд Луксембуршки је становницима града Мункача у жупанији Берек (данас Мукачево у западној Украјини), који је припадао деспоту Стефану Лазаревићу од 1422/1423. године, доделио право да одржавају годишњи сајам. Овај сајам је почињао на празник светих Козме и Дамјана 27. септембра и трајао петнаест дана. Деспот Стефан је својом несачуваном повељом потврдио то право грађанима Мункача, док је исправом на латинском језику од 6. маја 1427. године, чије се критичко издање са снимцима, преводом и дипломатичком анализом доноси у овом раду, позвао све државне достојанственике и представнике локалне власти у Угарској да омогуће слободан долазак својих људи и трговаца на поменути сајам. Ова, у српској историографији до недавно непозната исправа, уједно је и последњи сачувани акт који је издао деспот Стефан.

Кључне речи: деспот Стефан Лазаревић, краљ Жигмунд Луксембуршки, Мункач (Мукачево), Угарска, Српска деспотовина, сајам, дипломатика, латински језик, 15. век.

Деспот Стефан Лазаревић је пред крај живота, 6. маја 1427. године, у свом двору у Некудиму у долини Јасенице¹ издао исправу на

¹ О Некудиму – утврђеном граду, трговишту и двору деспота Стефана Лазаревића и Турђа Бранковића, који се налазио код села Придворице југозападно

латинском језику везану за годишњи сајам у Мункачу. Овај град у Берешкој жупанији у североисточној Угарској, данас Мукачево у западној Украјини,² налазио се у деспотовом поседу вероватно од 1422/1423. године.³ Угарски краљ Жигмунд Луксембуршки је ста-

од Смедеревске Паланке, видети: А. КРСТИЋ, Град Некудим и Некудимска власт, *Историјски часопис* 55 (2007) 99–111 [А. KRSTIĆ, Grad Nekudim i Nekudimska vlast, *Istorijski časopis* 55 (2007) 99–111]; ИСТИ, „Некудим“, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља: према писаним изворима*, ред. С. МИШИЋ, Београд 2010, 185–186 [ISTI, „Nekudim“, u: *Leksikon gradova i trgova srednjovekovnih srpskih zemalja: prema pisanim izvorima*, ред. S. MIŠIĆ, Beograd 2010, 185–186]; ИСТИ, „Некудим“, у: *Шумадија у XV веку*, колективна монографија, ур. С. МИШИЋ – М. КОПРИВИЦА, Београд 2018, 175–179 [ISTI, „Nekudim“, u: *Šumadija u XV veku*, колективна монографија, ур. S. MIŠIĆ – M. KOPRIVICA, Beograd 2018, 175–179]. Тамо су наведени извори и ранија литература.

² О средњовековној историји Мункача (Мукачева) видети: D. CSÁNKI, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I, Budapest 1890, 411–412; Gy. GYÖRFFY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I, Budapest 1987, 545; P. ENGEL, *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban*, Budapest 1977, 134; IDEM, *Magyarország világi archontológiája (1301–1457)* I, Budapest 1996, 369; P. ENGEL – I. FELD – M. TAKÁCS, „Munkács“, in: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, ed. Gy. KRISTÓ, Budapest 1994, 469. За украјинску литературу о Мукачеву видети: *Історія Мукачева. Т. 1. З найдавніших часів до 1918 року*, ред. Г. ПАВЛЕНКО, Ужгород 1998 [*Istoriya Mukačeva. T. 1. Z najdavnijih časiv do 1918 roku*, ред. G. PAVLENKO, Užgorod 1998]; Д. Я. ВОРТМАН, „Мукачево“, у: *Енциклопедія історії України*, т. 7 (Мл–О), ред. В. А. СМОЛІЙ, Київ 2010, 123–125 [D. Y. VORTMAN, „Mukačeve“, u: *Enciklopediya istorii Ukraini*, т. 7 (Мл–О), ред. V. A. SMOLIJ, Київ 2010, 123–125]; С. ФЕДАКА, „Мукачево“, у: *Населені пункти і райони Закарпаття: Історично-географічний довідник*, Ужгород 2014, 143–146 [S. FEDAKA, „Mukačevo“, u: *Naseleni punkti i rajoni Zakarpattya: Istorično-geografičnij dovidnik*, Užgorod 2014, 143–146].

³ Деспотов кастелан Никола Рац јавља се у Мункачу 1424. године. Он је остао на истој функцији и током првих година владавине деспота Ђурђа (1430) – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL–OL), *Diplomatikai fényképgyűjtemény* (=DF) 221558; MNL–OL, *Diplomatikai levéltár* (=DL) 12252; В. IVÁNYI, *A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára*, Szeged 1931, 118; P. ENGEL, *Magyarország világi archontológiája* I, 369–370; А. КРСТИЋ, Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 32 (2011) 132–154, стр. 127 [А. KRSTIĆ, Dokumenti o ugarskim posedima despota Đurđa datim u залог Јовану Нунјадіју 1444. године, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 32 (2011) 132–154]; ИСТИ, Угри и српско-угарски односи у биографији деспота Стефана Лазаревића Константина Филозофа, у: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности VIII*, гл. ур. Г. ЈОВАНОВИЋ, Дани српскога духовног преображења XXIV, Деспотовац 2017, 71–89, стр. 79 [ISTI, Ugri i srpsko-ugarski odnosi u biografiji despota Stefana Lazarevića Konstantina Filozofa, u: *Srednji vek u*

новницима града Мункача доделио право да одржавају годишњи сајам (вашар) – *forum liberum*, који је почињао на празник светих Козме и Дамјана 27. септембра и трајао петнаест дана. Деспот Стефан је својом несачуваном повељом потврдио ово право грађанима Мункача, док је исправом од 6. маја 1427. године позвао све државне достојанственике и представнике локалне власти у Угарској да омогуће слободан долазак својих људи и трговаца на поменути сајам.⁴ Наведена исправа, један од свега десет сачуваних латинских аката састављених у канцеларији деспота Стефана,⁵ уједно је и последњи

srpskoj nauci, istoriji, književnosti i umetnosti VIII, gl. ur. G. JOVANOVIĆ, Dani srpskoga duhovnog preobraženja XXIV, Despotovac 2017, 71–89]; IDEM, “Which Realm Will You Opt for?” – the Serbian Nobility between the Ottomans and the Hungarians in the 15th Century, in: *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, ed. S. RUDIĆ – S. ASLANTAŞ, Belgrade 2017, 129–163, p. 134.

⁴ Слободан долазак трговаца и посетилаца на *forum liberum* гарантовао је владар, и нико није смео да их на сајму хапси, осим уколико на лицу места нису починили неко кривично дело. Слободни сајмови су били изузети из надлежности жупана, и јурисдикцију над њима имао је власник насеља у коме је одржаван сајам. О сајмовима у средњовековној Угарској видети: В. WEISZ, *Vásárok a középkorban*, *Századok* 144 (2010) 1398–1454; ЕАДЕМ, *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban*, Budapest 2012; ЕАДЕМ, *Markets and Staples in the Medieval Hungarian Kingdom*, Budapest 2020; А. KUBINYI, Professional Merchants and the Institutions of Trade: Domestic Trade in Late Medieval Hungary, *The Economy of Medieval Hungary*, eds. J. LASZLOVSZKY – В. NAGY – Р. SZABÓ – А. VADAS, Leiden 2018, 432–454, pp. 437–445. Иначе, Богларка Вајс не помиње годишњи вашар у Мункачу који је успоставио деспот Стефан, већ само недељне тргове одржаване у овом граду четвртком (помиње се 1348) и понедељком (1426): В. WEISZ, *Vásárok*, 1429; ЕАДЕМ, *Vásárok és lerakatok*, 138.

⁵ Највећи део ових исправа – укупно девет – везан је за деспотове односе са Угарском, односно са његовим тамошњим поседима и службеницима: L. THALLÓCZY – А. ÁLDÁSY, *Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Budapest 1907, 59–64, 71, nos. 120, 126–129, 136; А. КРСТИЋ, Писмо деспота Стефана Лазаревића својим угарским службеницима о правима павлинског манастира Светог Лаврентија код Будима (Будим, 1424, јун 15), *Стари српски архив* 12 (2013) 133–143, стр. 137–138 [А. КРСТИЋ, Pismo despota Stefana Lazarevića svojim ugarskim službenicima o pravima pavlinskog manastira Svetog Lavrentija kod Budima (Budim, 1424, jun 15), *Stari srpski arhiv* 12 (2013) 133–143]; ИСТИ, Два необјављена латинска писма деспота Стефана Лазаревића, *Иницијал. Часопис за средњовековне студије* 3 (2015) 197–209, стр. 207–208 [ИСТИ, Dva neobjavljena latinska pisma despota Stefana Lazarevića, *Inicijal. Časopis za srednjovekovne studije* 3 (2015) 197–209]. Осим ових, условно речено „угарских“ аката, сачувана је још само једна латинска исправа деспота Стефана Лазаревића – његов уговор са Венецијом од 25. јула 1426. године: Š. LJUVIĆ, *Listine o odnošajih*

познати документ који је издао овај српски владар.⁶ Деспот је изненада преминуо два и по месеца касније, 19. јула 1427. године, на месту Глава, у садашњем засеоку Црквине у селу Марковац код Младеновца, удаљеном око 21 км од Некудима.⁷

Угарске поседе деспота Стефана наследио је Ђурађ Бранковић, који је после „Дуге војне“ 1444. године морао Јовану Хуњадију уступити део својих властелинстава у овој краљевини. Међу властелинствима која су Хуњадију дата у залог био је и град Мункач са припадајућим поседима. Иако су деспот Ђурађ и његови наследници у више наврата настојали да поврате заложене поседе, они више никада нису дошли у њихове руке.⁸ Ипак, иако краткотрајна, управа

izmedju Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike IX, Zagreb 1890, 17–18; Н. ПОРЧИЋ – Н. ИСАИЛОВИЋ, *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*, Београд 2019, 364–367 [N. PORČIĆ – N. ISAILOVIĆ, *Dokumenti vladara srednjovekovne Srbije i Bosne u venecijanskim zbirkaма*, Београд 2019].

⁶ Из 1427. године позната је још само деспотова ћирилска повеља од 20. јануара за светогорски манастир Велику Лавру Светог Атанасија: А. МЛАДЕНОВИЋ, *Повеље и писма деспота Стефана: текст, коментари, снимци*, Београд 2007, 260–261 [A. MLADENović, *Povelje i pisma despota Stefana: tekst, komentari, snimci*, Београд 2007].

⁷ Константин Философ и његов Живот Стефана Лазаревића, деспота српскога, изд. В. ЈАГИЋ, *Гласник Српског ученог друштва* 42 (1875) 223–328, стр. 318 [Konstantin Filosof i njegov Život Stefana Lazarevića, despota srpskoga, izd. V. JAGIĆ, *Glasnik Srpskog učenog društva* 42 (1875) 223–328]; *Събрани съчинения на Константин Костенечки, Изследване и текст*, ed. К. КУЕВ – Г. ПЕТКОВ, Софија 1986, 418–419 [*Sabrani sačineniya na Konstantin Kostenečki, Izsledvane i tekst*, ed. K. KUEV – G. PETKOV, Sofiya 1986]; Г. ТОМОВИЋ, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974, 105–108 [G. TOMOVIĆ, *Morfologija ćirilichkih natpisa na Balkanu*, Београд 1974]; М. ПУРКОВИЋ, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978, 134 [M. PURKOVIĆ, *Knez i despot Stefan Lazarević*, Београд 1978]; *Историја српског народа II*, ур. Ј. КАЛИЋ, Београд 1982, 217 [J. KALIĆ, *Istorija srpskog naroda II*, ур. J. KALIĆ, Београд 1982]; Ј. КАЛИЋ, *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001, 114 [J. KALIĆ, *Srbi u poznom srednjem veку*, Београд 2001]; Б. МИШИЋ, *Споменик на месту смрти деспота Стефана Лазаревића*, Београд 2008, 1–6 [B. MIŠIĆ, *Spomenik na mestu smrti despota Stefana Lazarevića*, Београд 2008].

⁸ J. TELEKI, *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár X*, Pest 1853, 159–164, 305–312; А. КРСТИЋ, *Документи о угарским поседима*, 128–130, 132–154; ИСТИ, *Повеља деспота Ђурђа Бранковића о давању у залог поседа у Угарској Јовану Хуњадију*, *Стари српски архив* 11 (2012) 151–174, стр. 154–161 [ISTI, *Povelja despota Đurđa Brankovića o davanju u залог poseda u Ugarskoј Jovanu Hunjadiju*, *Stari srpski arhiv* 11 (2012) 151–174]; ИСТИ, *Прилог биографији великог војводе Михаила Анђеловића*, *Зборник радова Византолошког института* 52 (2015) 359–379, стр. 361–364, 370–373 [ISTI, *Prilog biografiji velikog vojvode Miha-*

деспота Стефана Лазаревића над Мункачем оставила је трага у животу града и његових становника. Изгледа да је деспот Стефан, поред повеље којом је дозволио одржавање годишњег вашара у Мункачу, грађанима овог града давао и потврђивао и друге привилегије. Тако се једним актом губернатора Хуњадија од 10. јануара 1451. године кастелану Мункача наређује да чува права тамошњих грађана на слободно коришћење шума (*libertatibus silvarum*) која су уживали у време „покојног старог деспота“, палатина Матије и херцега Теодора (*temporibus quondam antiqui despoti ac Mathws palatini et ducis Todor*).⁹

Исправа деспота Стефана Лазаревића која се односи на годишњи сајам у Мункачу чува се у Украјини, у Државном архиву Закарпатске области, филијала у Берегову (Державний архів Закарпатської області, Филиал в Берегово), у фонду 1589. *Головний староста міста Мукачево, I. Королівські укази та грамоти. Колекція грамот Владислава Вари*, под бројем 4. У истој збирци под бројем 62. налази се и препис деспотове исправе, који је у 19. веку начинио архивиста Ласло Вари (Váry László). Иако су постојање ове исправе, њен садржај као и време и место настанка били познати мађарској историографији на основу кратког регеста објављеног у првој половини 19.

ila Anđelovića, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 52 (2015) 359–379]; М. РОКАИ, Протестна повеља Будимског каптола којом Елизабета Силађи забрањује планирано отуђивање поседа породице Хуњади-Силађи (Будим, 1458, јун 23), *Стари српски архив* 12 (2013) 145–156 [М. РОКАИ, *Protetna povelja Budimskog kaptola* којом Elizabeta Siladi zabranjuje planirano otuđivanje poseda porodice Hunyadi-Siladi (Budim, 1458, jun 23), *Stari srpski arhiv* 12 (2013) 145–156]; *Историја српског народа* II, 327–328 (С. ЋИРКОВИЋ); Р. ENGEL, János Hunyadi and the Peace “of Szeged”, *Acta Orientalia Academiae scientiarum Hungaricae* 47/3 (1994) 241–257; Ђ. БУБАЛО, Поседи српских деспота у одбрамбеним плановима Краљевине Угарске 1458. и 1459. године, у: *Пад Српске деспотовине 1459. године*, ур. М. СПРЕМИЋ, Зборник радова САНУ, Београд 2011, 229–243, стр. 232–242 [Ѓ. БУБАЛО, *Posedi srpskih despota u odbrambenim planovima Kraljevine Ugarske 1458. i 1459. godine*, у: *Pad Srpske despotovine 1459. godine*, ур. М. СПРЕМИЋ, *Zbornik radova SANU*, Београд 2011, 229–243].

⁹ Херцег Теодор је литвански великаш Теодор Корјатович, који је после егзила у Угарску добио Мункач и управу над жупанијама Берек, Сатмар и Марамуреш (1395–1415): А. БОДА, Hunyadi-oklevelek Munkács mezőváros történetéhez a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban, *ECCE Eötvös Collegium – Collegiumi Értesítő* VI (2015/2016), Budapest 2018, 225–239, pp. 232–233. Палатин Матија по свему судећи није олигарх Матија Чак (1260–1321), како мисли Атила Бода, већ берешки жупан и потоњи палатин Матија Палоци, који је држао Мункач пре деспота Стефана (1419–1422): Р. ENGEL, *Magyarország világi archontológiája* I, 5, 110–111, 153, 190, 369–370; IDEM, *Magyarország világi archontológiája* II, 170, 185.

столећа,¹⁰ а затим поново непуни век касније,¹¹ она је до недавно остала непримећена у српској медијевистици. Један од потписника овог чланка је у неколико својих радова скренуо пажњу на деспотову исправу о сајму у Мункачу,¹² али у то време не само да је она остала необјављена, него нисмо били сигурни ни где се тачно налази.¹³ После лоцирања исправе у Државном архиву Закарпатске области, љубазношћу управе ове установе дошли смо до њених снимака у августу 2018. године. Прошле године, у време док смо припремали критичко издање исправе деспота Стефана, она је објављена у 14. тому *Дипломатара Жигмундовога доба*.¹⁴ Будући да то издање доноси само транскрибован текст деспотове исправе (са указивањем на неколико разлика и грешака у препису из 19. века), сматрали смо да

¹⁰ J. BALAJTHY, *Munkács. Azaz: Munkács városának és várának topographiai, geographiai, históriai és statisztikai leírása*, Debreczen 1836, 170, где је поред кратког регеста цитиран део датума са местом и временом издавања исправе. Место издавања је том приликом погрешно транскрибовано (*Nicodemia*), али се и поред тога лако могло закључити да је у питању Некудим. Годишњи сајам у Мункачу поменуо је и Тивадар Лехоцки у својој монографији о Берешкој жупанији: Т. ЛЕНОСЗКЫ, *Beregvármegye monographiája* III: *Különös rész* 2, Ungvár 1881, 431, 500.

¹¹ A. SAS, *Szabadalmas Munkács város levéltára 1376–1850. A régi városi archívum történetének, anyagának és csoportosítási rendjének ismertetése*, Munkács 1927, 28, 29, 54, 128. Андор Шаш наводи да је исправа издата у месту Nikodém. Недавно је деспотов акт о ваشارу у Мункачу поменуо и А. Бода, који је објавио исправе Јована Хуњадија и краља Матије Корвина које се односе на овај град: А. BODA, *Hunyadi-oklevelek Munkács mezőváros történetéhez*, 225–226.

¹² А. КРСТИЋ, Српски градови и тргови у угарској грађи из времена „Дуге војне“ (1443–1444), *Историјски часопис* 65 (2016) 113–146, стр. 140 [А. КРСТИЋ, Српски градови и тргови у угарској грађи из времена „Дуге војне“ (1443–1444), *Историјски часопис* 65 (2016) 113–146]; ИСТИ, „Некудим“, у: *Шумадија у XV веку*, 176–177; датум са местом издавања исправе наведен је према Ј. Балајтију у оба рада. Деспотова исправа за Мункач поменута је и у: А. КРСТИЋ, Утри и српско-угарски односи, 79; ИСТИ, Српски деспоти и властела у државној структури Угарске (1404–1459), у: *На граници хришћанске Европе: поглавља из хиљадугодишњег мађарско-српског суживота*, тематски зборник, ур. А. ХОРЊАК, Нови Сад 2020, 20–35, стр. 23 [ИСТИ, Српски деспоти и властела у државној структури Угарске (1404–1459), у: *На граници хришћанске Европе: поглавља из хиљадугодишњег мађарско-српског суживота*, тематски зборник, ур. А. ХОРЊАК, Нови Сад 2020, 20–35].

¹³ За разлику од других „угарских“ аката деспота Стефана Лазаревића, фотографија ове исправе не постоји у збирци снимака средњовековних докумената Мађарског националног архива у Будимпешти (MNL–OL, DF).

¹⁴ *Zsigmondkori Oklevéltár XIV* (1427), ed. N. C. TÓTH – G. MIKÓ – B. LAKATOS, Budapest 2020, p. 223, no 471.

је потребно приредити издање овог занимљивог документа са преводом, описом, дипломатичком анализом и снимцима исправе.

Опис исправе

Исправа је написана на папиру четвороугаоног облика, чије тачне димензије не можемо да утврдимо на основу снимка којим располажемо. Приближне димензије документа, према претпостављеној величини утиснутог печата, могле би се проценити на око 250 (ширина) x 160 (дужина) мм. Како је снимак који нам је доступан опсечен, а восак се могао разлити приликом утискивања печата, димензије би могле бити и нешто веће, што би могло значити да је за писање документа искоришћен пресавијени папир формата *carta reale*, чиме се добија дволист димензија сличних данашњем А4 формату (око 300 x око 220 мм). Постојање воденог знака (филиграна) није могуће утврдити. Исправа је исписана позном готицом, тамним, сада прилично избледелим мастилом у 16 редова.¹⁵ Према оријентацији текста, документ има облик положеног правоугаоника. Испод текста исправе видљиви су делови округлог утиснутог печата од црвеног воска, који је учвршћен тако што је восак наливен преко мале траке провучене кроз две рупице на хартији. Рупице су, колико се може закључити на основу снимака, начињене само кроз један слој дволиста на коме је исправа исписана. У питању је највероватније мали печат, веома сличан или идентичан оном којим је оверена деспотова исправа за павлински манастир Светог Лаврентија код Будима од 15. јуна 1424. године. Уколико се ради о истом или сличном типару, у питању је печат пречника 18–20 мм са хералдичком представом кациге са волујским роговима у средини и натписом који је кружно исписан око ње.¹⁶ Исправа је била пресавијена два пута по

¹⁵ Ј. СТИПИЋИЋ, *Помоћне повјесне знаности и теорији и пракси*, Zagreb 1972, 18–19, 98–122.

¹⁶ А. КРСТИЋ, Писмо деспота Стефана Лазаревића својим угарским службеницима, 136. На малом печату деспота Ђурђа истих димензија, са истом хералдичком сликом, налазио се натпис: † господињ деспотъ Гюрьгъ: А. ИВИЋ, *Стари српски печати и грбови. Прилог српској сфрагистици и хералдици*, Нови Сад 1910, 16–17, таб. VIII, бр. 50, таб. IX, бр. 53 [А. ИВИЋ, *Стари српски печати и грбови. Прилог српској сфрагистици и heraldici*, Нови Сад 1910]; Г. ЧРЕМОШНИК, *Студије за средњовјековну дипломатику и сигилографију Јужних Славена*, Сарајево 1976, 141–142, i tab. 7, 8; Н. ИСАИЛОВИЋ, А. ФОСТИКОВ, Повеља господина Ђурђа Бранковића којом потврђује слободу грађанима Дебрецина (Биа, 1429, 5. мај), *Мешовита грађа (Miscellanea)* 33 (2012) 57–68, стр. 58–59 [N. ISAILOVIĆ, A. FOSTIKOV,

ширини и једном по дужини. На спољној страни документа налази се каснија белешка са кратким регестом (*De anno 1427. sub dato Nekodem in festo beati Joannis ante Portam Latinam literae circulares Stephani Rasciae despoti, quae aliter Sigismundus rex Hungariae civitati Munkacs forum liberum seu nundinas singulis annis in festo beatorum Kosmae et Damiani martyrum contulerit*), један вертикални избледели запис који се више не може растумачити и стара архивска сигнатура Fasc I^{mo} № 3^{tio} de A. ° 1427. На полеђини се налазе и два скорија записа, графитном оловком – országos sokadalom (државни вашар)¹⁷ и број 100 (или 105).

Текст документа

Universis et singulis p[re]latis, baronibus, proceribus, civitatibus, castellanis, liberis villis ipsarumque [2] rectoribus et gubernato[ribus] universis, ad quos presentes¹⁸ pervenerint, dominis, fratribus et amicis nostris honorandis, [3] Stephanus, Dei gracia d[es]potus Rascie et dominus Servie, debite amicie incrementum pleno cum amore. Vestre [4] noverint dominaciones, fraternitates et amicie, quomodo serenissimus princeps, dominus Sigismundus, Dei gracia Romanorum ac [5] Hungarie etc. rex, ex largiflua sue maiestatis clemencia inter alias prerogativas nos et civitatem nostram, [6] sub castro nostro Mwnkach vocato, similiter Mwnkach vocatam, tali gracia speciali dilexit, ut in festo beatorum¹⁹ [7] Cosme et Damiani martirum singulis annis forum li-

Povelja gospodina Đurđa Brankovića kojom potvrđuje slobode građanima Debrecina (Bia, 1429, 5. maj), *Mešovita građa (Miscellanea)* 33 (2012) 57–68]. Стога претпостављамо да је натпис на малом печату деспота Стефана гласио: † **ГОСПОДИНЬ ДЕСПОТЬ СТЕФАНЬ**. Уп. Б. ХЕКИЋ, *Печати српских средњовековних владара између западних и византијских узора*, Београд 2021, 155–156, 171, 230, 263, 282, 291, 380–381 (докторска дисертација у рукопису одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Београду) [В. НЕКИЋ, *Печати српских средњовековних владара између западних и византијских узора*, Београд 2021. (докторска дисертација у рукопису одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Београду)]. Према Хекићу, исти печат се вероватно налазио не само на исправи из 1424. године, већ и на серији писама из октобра 1417. године.

¹⁷ Најсрдачније захваљујемо професору Иштвану Петровићу (Petrovics István) који нам је, уз бројне друге корисне савете, помогао да растумачимо овај архивистички запис. Термин *országos sokadalom* односи се на годишњи сајам који окупља трговце са читаве територије краљевине. Реч *sokadalom* која означава окупљање великог броја људи замењује реч *vásár*.

¹⁸ *Zsigmondkori Oklevéltár XIV*: presentes litteras.

¹⁹ Након речи *beatorum*, у истом реду, као да стоји једна скраћеница налик на ону којом се означава везник *et*, али том везнику ту смислено не може бити место.

berum seu nondine (!) infra spacium quindecim dierum |8| in dicta civitate celebrar[e d]ebet. Nosque eciam per alias litteras nostras id ratificando confirmavimus, qua pro re |9| vestras petimus dominacion[es], magnificencias, fratres et amicicias per presentes diligenter, quatenus universos et singulos |10| vestras homines, mercato[res] et alias quosvis ad dictum forum seu nondinas (!) [veni]entes libere et pacifice |11| permittatis eosdemque ab [universis] impetitoribus protegentes defendemus, ut eciam tenemur, et vos |12| in litteris eiusdem domini nostri et vestri regis litteris gr²⁰ graciosis clarius videbitur contineri. Et hec ipsa regia |13| maiestas et persequens nos per loca et civitates in foriis seu nondinis (!) publice et manifeste commissimus |14| facere, proclamare, scientes, si feceritis hec nostra ad vota, nobis in hiis singularem exhibebitis complacentiam. |15| Valetе in Christo, qui vos [serva]re dignetur tempora per longeva. Scripta in Nekadem, in festo beati Iohannis |16| ante Portam Latinam, anno Domini millessimo quadringentissimo vigesimo septimo.

Превод документа

Свима и појединачно – прелатима, баронима, великашима, градовима, кастеланима, слободним селима и свим њиховим старешинама и управитељима до којих ова исправа буде дошла, господи, браћи и нашим поштованим пријатељима, Стефан, милошћу Божјом деспот Рашке и господин Србије, [желим] с пуном љубављу увећање дужног пријатељства. Познато вам је господо, браћо и пријатељи да је узвишени владар, господин Жигмунд, милошћу Божјом краљ Римљана и Угарске итд, обилном милосрдношћу свога величанства, између других права, нас и наш град звани Мункач, под нашом тврђавом такође званом Мункач, таквом посебном милошћу обдарио, да сваке године на празник Светих мученика Козме и Дамјана треба да се одржава слободни трг или сајам у трајању од петнаест дана. Ми смо, такође, другом нашом повељом ово одобравајући потврдили, због чега вас господо, браћо и пријатељи овом исправом брижљиво молимо да свима и појединачним вашим људима, трговцима и осталима буде допуштено да слободно и мирно долазе на речени трг или сајам, а ми ћемо их штитећи од свих нападача одбранили, што такође сматрамо за дужност, и ви ћете то у садржају милостиве повеље истог нашег и нашег господина краља још јасније видети. Исто краљевско величанство и ми, подржавајући га, наредили смо да се ово јавно и очевидно учини и објави по местима и градовима,

²⁰ У издању *Zsigmondkori Oklevéltár* XIV, 223, наводи се да су ова два слова *törölve*, што значи да је писар поништио реч коју је започео да пише тј. одустао од њеног даљег исписивања, можда због употребљеног малог почетног слова.

на трговима или сајмовима, знајући да ћете нам, ако то урадите према нашим жељама, причинити изразито задовољство у овој ствари. Поздрав у Христу, који нека вас удостоји да му служите дуго времена. Писано у Некудиму, на празник Светог Јована пред Латинском вратима, лета Господњег хиљаду четиристо двадесет и седмог.

Дипломатичка анализа

Анализирани документ представља наредбодавну (мандатну) исправу, која се, уопштено гледано, не може сврстати ни у повеље, ни у писма. Формулар је ближи писмима, али спољашња обележја и намена не одговарају у потпуности том типу дипломатичке грађе. По свим обележјима, документ је удаљен и од свечане повеље. Ради се, заправо, о документу типа „отвореног листа“ који је, најпре у угарској, а након тога и у јужнословенским дипломатичким праксама, био употребљаван приликом издавања мање свечаних аката којима су се решавала конкретна, текућа питања, давале наредбе, издавале признанице, оглашавали прогласи, упућивали позиви, уручивале акредитације, бележиле пресуде и слично. Те су исправе могле бити писане на латинском или на словенском (српском) језику, а према својим формалним обрасцима могле су следити повеље или писма. Постојали су и хибридни облици.²¹ Различити документи овога типа имали су у Угарској свој посебан назив (*litterae admonitoriae, convocatoriae, missiles, mandatoriae, circulares*). Ову конкретну исправу каснији мађарски регест назива „*litterae circulares*“, што би означавало циркуларно писмо (проглас, окружницу). Та квалификација је, у начелу тачна, али треба истаћи да је намена тог прогласа заправо била наредбодавна. Деспот је њиме наложио онима који су

²¹ Н. ПОРЧИЋ, *Дипломатички обрасци средњовековних владарских докумената: српски пример*, Београд 2012, 258–266, 271–274, 285–288, 326–350 (докторска дисертација у рукопису одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Београду) [N. PORČIĆ, *Diplomatički obrasci srednjovekovnih vladarskih dokumenata: srpski primer*, Београд 2012. (doktorska disertacija u rukopisu odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu)]; Н. ИСАИЛОВИЋ, *Владарске канцеларије у средњовековној Босни*, Београд 2014, 82–83, 108, 166, 182, 288–289, 299, 321, 351, 353–354, 390–391, 394, 516 (докторска дисертација у рукопису одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Београду) [N. ISAILOVIĆ, *Vladarske kancelarije u srednjovekovnoj Bosni*, Београд 2014. (doktorska disertacija u rukopisu odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu)]. И српске и босанске писарске службе и канцеларије преузимале су, за своју делатност на латинском језику, угарске моделе.

могли утицати на прилике у Угарској, да поштују Мункачу дарована права сајамских дана која укључују слободан долазак свих људи којима се, том приликом, гарантује и безбедност. Истиче се да је то наредба не само деспота Стефана, као непосредног господара града, већ и краља Жигмунда, као његовог сизерена и, уједно, првобитног додељивача мункачких привилегија.²²

Као што је горе назначено, документ представља отворени лист, због чега, иако пресавијен, није био затворен печатом као стандардно писмо и нема исписану адресу на спољашњој страни документа. Како се радило о наредби која није имала свечани карактер и која је била релативно краткорочне важности, исправа је написана на папиру и оверена малим, утиснутим печатом. Из истог разлога, познотичко писмо није у свом елегантном, већ у курзивном облику.²³

За разлику од споменутих спољашњих обележја, унутрашња, тачније она која се односе на поредак и облик формула, више наликују писму. Наиме, исправа почиње реченицом која представља спој три формуле – инскрипције, интитулације и салутације. Експлицитна промулгација изостаје, што такође чини документ ближим писмима, у смислу формулара. Релативно опширна инскрипција открива да је документ упућен свим кључним актерима у угарској држави, особама које имају утицаја на прилике у Угарској, па тако конкретно и у Мункачу. Због тога се он њима обраћа као господи, браћи и пријатељима и то овај документ чини прогласом.²⁴ Деспотова титула дата је у сведенијој форми, у облику који је атипичан за домаће повеље, издате на српском језику, али не сасвим и за овај тип латинских исправа које је деспот издавао у Угарској. Наведен је, дакле, као *милошћу Божјом деспот Рашке и господин Србије (Stephanus, Dei gratia despotus Rascie et dominus Servie)*. Оваква титула произилази из угарске дипломатичке праксе и угарских државно-правних схватања, с тим што је овде присутна девоција (израз *Dei gratia*) углавном била резервисана за краља. За деспотску титулу, која изворно није имала територијално одређење везана је Рашка, уобичајен мађарски назив за средњовековну Србију. Са друге стране, атипична одлика ове исправе, у домену латинских образаца, јесте титула господина

²² Вид. текст и превод повеље (редови 8–14). Н. Порчић, *Дипломатички обрасци*, 335–338, 343–346.

²³ Н. ИСАИЛОВИЋ, *Владарске канцеларије*, 516. Вид. и нап. 21.

²⁴ Ј. СТИПЉИЋ, *Ротошне повјесне знаности*, 148; Н. Порчић, *Дипломатички обрасци*, 78–97, 286–288, 335–338; Н. ИСАИЛОВИЋ, *Владарске канцеларије*, 351–358.

Србије, која можда представља амалгам изворне деспотове титуле „господина Србљем“ (где су Срби колектив који уједно симболизује и државу) и угарског схватања да је Стефан Лазаревић господин Србије, не само милошћу Божјом, већ и као вазал угарског краља који је, уједно, био и краљ Србије. Ово је, уз споразум деспота Стефана са Венецијом о миру од 25. јула 1426. године једини пример овакве интитулације у латинским исправама деспота Стефана. Све друге његове латинске исправе имају краћу интитулацију или потпис *Stephanus, Dei gratia despotus Rascie etc.* (или варијације тог облика).²⁵ Упадљиво је и занимљиво да се Стефанова титула проширена на господство над Србијом јавља само 1426. и 1427. године, пред крај деспотовог живота. Салутација која се надовезује на интитулацију типично је угарска и подједнако је елиптична (недостаје јој глагол, који се подразумева).²⁶

Блок централног текста чине експозиција и диспозиција које су суштински срасле јер потоња директно произилази из прве. Наиме, експозицију у ужем смислу чини подсећање адресата да је краљ Жигмунд обдарио деспотов град Мункач под истоименом тврђавом правом одржавања годишњег, петнаестодневног сајма почев од празника Светих мученика Козме и Дамјана. Деспот наводи да је и он потврдио ту повластицу и позвао оне којима је упутио проглас да поштују то право и допуштају свима (својим људима, трговцима и свима осталима) да долазе на тај сајам, а он ће им гарантовати безбедност од свих евентуалних нападача. Истакнуто је још једном да је то предвиђено краљевог привилегијом, након чега долази суштински наредбодавни део писма у коме деспот наводи да су и краљ и он одлучили да садр-

²⁵ Š. LJUBIĆ, *Listine IX*, 17; L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Magyarország és Szerbia*, 59–64, 71; Б. ФЕРЈАНЧИЋ, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960, 182–187 [B. FERJANČIĆ, *Despota u Vizantiji i južnoslovenskim zemljama*, Београд 1960]; А. ВЕСЕЛИНОВИЋ, *Држава српских деспота*, Београд 2006², 38–61, 67–70 [A. VESELINOVIĆ, *Država srpskih despota*, Београд 2006²]; Н. ПОРЧИЋ, *Дипломатички обрасци*, 74–78; А. КРСТИЋ, *Писмо деспота Стефана Лазаревића својим угарским службеницима*, 137; ИСТИ, *Два необјављена латинска писма*, 207–208; Н. ПОРЧИЋ – Н. ИСАИЛОВИЋ, *Документи владара*, 364–365. Дубровчани су повремено називали деспота Ђурђа Бранковића деспотом Србије (А. ВЕСЕЛИНОВИЋ, *Држава српских деспота*, 67–68, 75–76, 78–82), а Млечани и Стефана и Ђурђа деспотом Рашке и господарем Србије, или само деспотом Србије (Б. ФЕРЈАНЧИЋ, *Деспоти*, 186; Н. ПОРЧИЋ – Н. ИСАИЛОВИЋ, *Документи владара*, 162, 340, 342, 377, 383).

²⁶ Ј. СТИПШЋИЋ, *Ротољне повјесне знаности*, 148–149; Н. ПОРЧИЋ, *Дипломатички обрасци*, 97–102; Н. ИСАИЛОВИЋ, *Владарске канцеларије*, 358–361.

жај експозиције и диспозиције јавно обзнане по местима, градовима, трговима и сајмовима, стављајући до знања адресатима да ће, уколико поступи на начин на који су позвани да поступи, бити сагласни са краљевом и његовом вољом. Управо због краљевске подршке која је апострофирана, деспотов проглас има и мандатни карактер.²⁷

Есхатокол чини завршна салутација која, посредно, има и улогу апрекације – жеље за успешним завршетком правног чина – где, поред поздрава у Христу, деспот упућује адресатима изразе наде да ће дуговечно служити Богу.²⁸ Короборација у потпуности изостаје. Датумска формула такође је типично угарска и садржи оба уобичајена елемента – место и време настанка исправе. Место, Некудим, да то је без икакве додатне квалификације (као што су град, двор и слично), док су месец и дан дефинисани празником Св. Јована пред Латинским вратима, што одговара 6. мају, а година је, према угарском обичају, дата према ери од Христовог рођења и исписана је речима, а не цифрама.²⁹

Aleksandar Krstić – Neven Isailović

**A DOCUMENT OF DESPOT STEFAN LAZAREVIĆ
ON THE ANNUAL FAIR IN THE TOWN OF MUNKÁCS**

(Nekudim, 6 May 1427)

Summary

Despot Stefan Lazarević received the castle and town of Munkács in Bereg County in northeastern Hungary (today Mukachevo in western Ukraine) from the Hungarian King Sigismund of Luxemburg, probably in 1422 or 1423. King Sigismund granted the inhabitants of Munkács the right to hold

²⁷ Н. ПОРЧИЋ, *Дипломатички обрасци*, 54–56, 59–62, 335–338, 343–346.

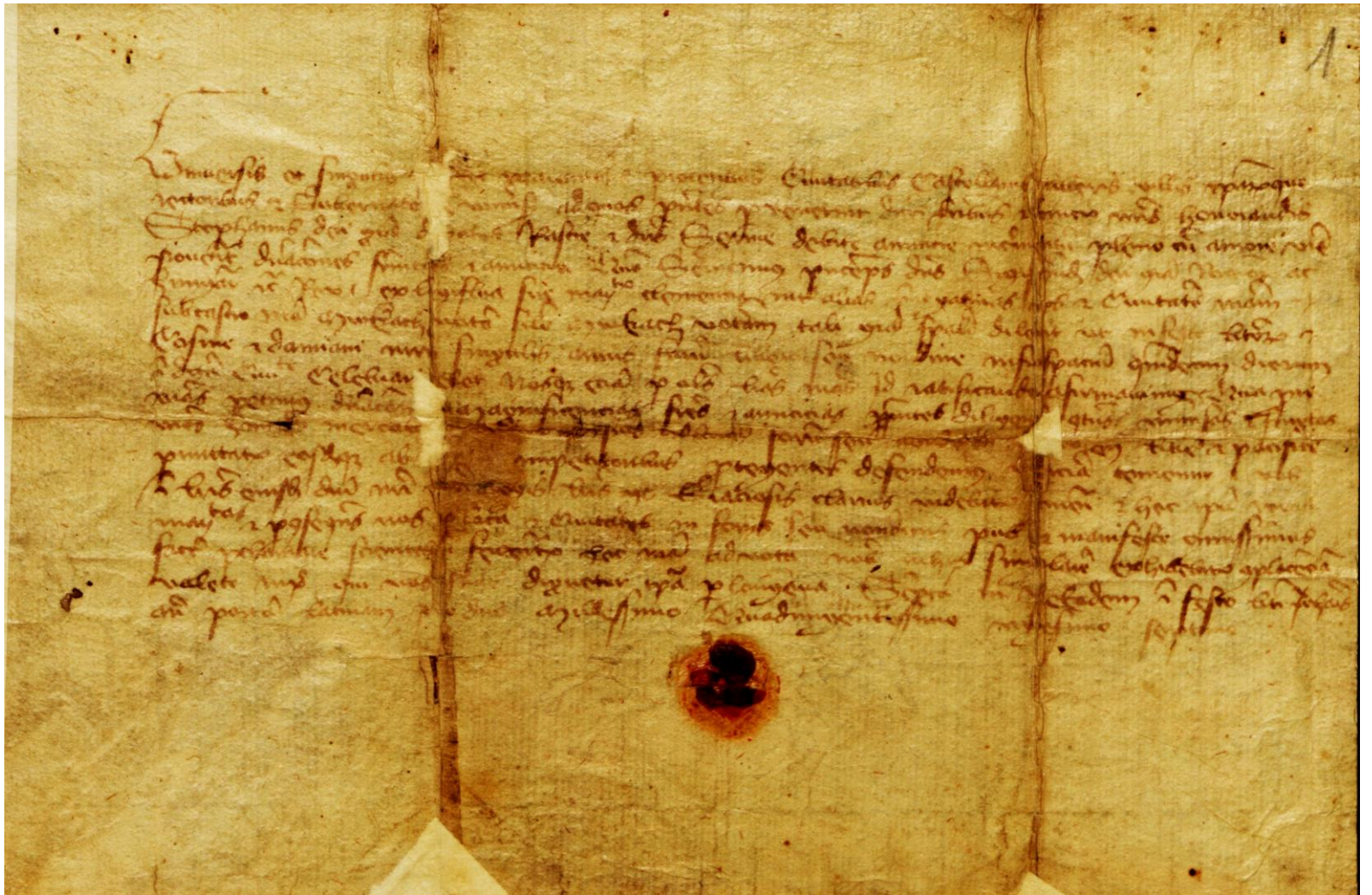
²⁸ Ј. СТИПЉИЋ, *Ротољне повјесне знаности*, 151; Н. ПОРЧИЋ, *Дипломатички обрасци*, 97–102, 171–173; Н. ИСАИЛОВИЋ, *Владарске канцеларије*, 358–361, 365–369.

²⁹ Ј. СТИПЉИЋ, *Ротољне повјесне знаности*, 175, 179, 187; Н. ПОРЧИЋ, *Дипломатички обрасци*, 150–151; Н. ИСАИЛОВИЋ, *Владарске канцеларије*, 494–495.

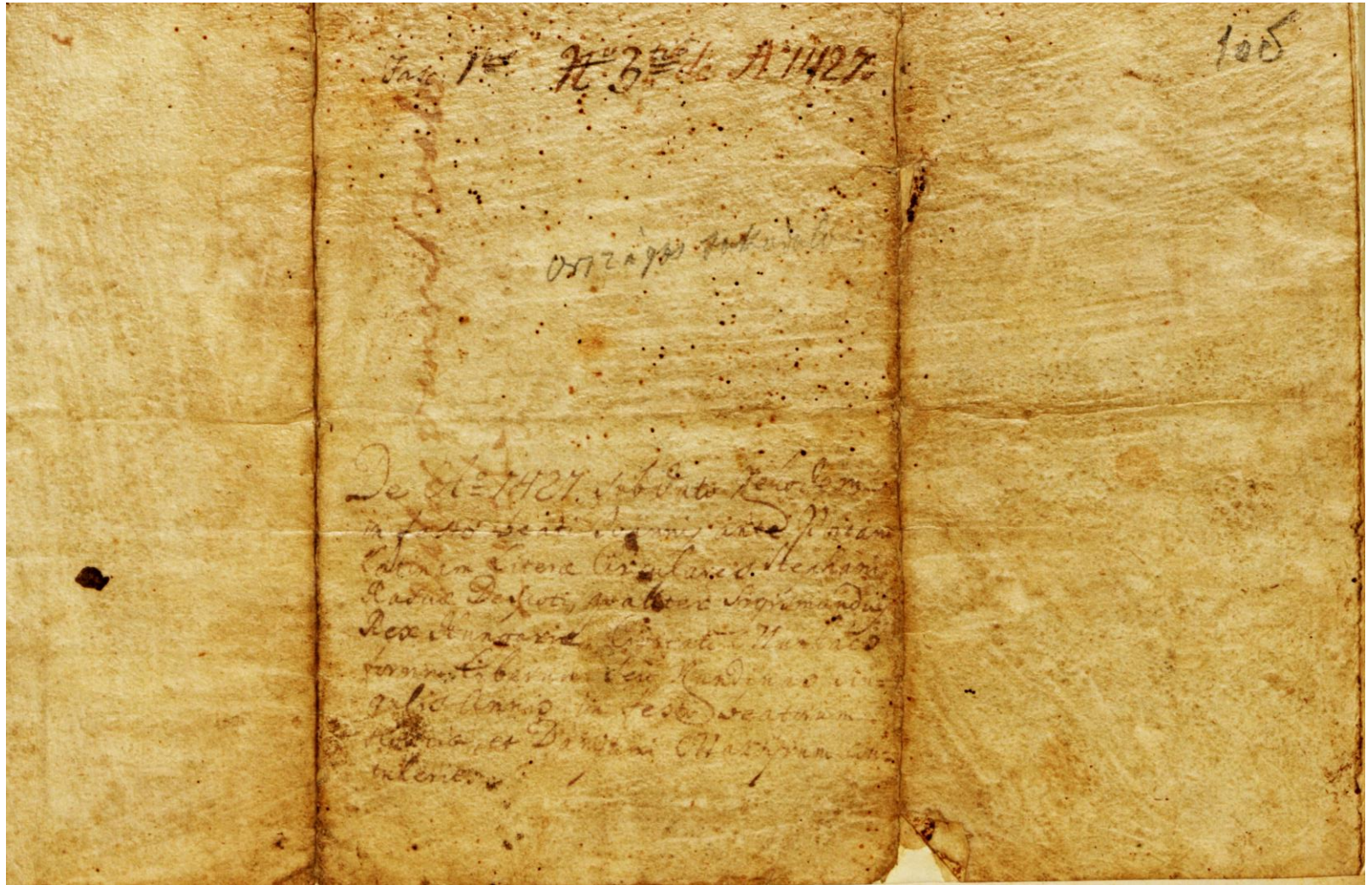
the annual fair, which began on the feast of Saint Cosmas and Damian on 27 September and lasted fifteen days. Despot Stefan confirmed this privilege by his charter, which is not preserved. Two and a half months before his death, on 6 May 1427, the Serbian ruler issued a document in Latin in his court in Nekudim in the Jasenica valley (near today's Smederevska Palanka), inviting all state dignitaries and local government representatives in Hungary to enable the free admission of the people and traders to the mentioned fair. The paper presents a critical edition of this last known document issued by Despot Stefan, with photographs, description, translation into Serbian and diplomatic analysis.

Keywords: Despot Stefan Lazarević, King Sigismund of Luxemburg, Munkács (Mukachevo), Hungary, Serbian Despotate, fair, diplomatics, Latin language, 15th century.

Чланак примљен: 27. јула 2021.
Чланак прихваћен: 5. октобра 2021.

Державний архів Закарпатської області, Філіал в Берегово, Фонд 1589. Головний староста міста Мукачево, І.
Королівські укази та грамоти. Колекція грамот Владислава Варі, н. 4.

Державний архів Закарпатської області, Филиал в Берегово, Фонд 1589. Головний староста міста Мукачево, І. Королівські укази та грамоти. Колекція грамот Владислава Варі, н. 4 (полеїна).